

Dopady opatření proti pandemii na ženy a muže na trhu práce

6. dubna 2020, Praha | *Současná opatření proti pandemii koronaviru COVID-19 budou mít jednoznačné dopady na trh práce v Česku i ve světě a povedou ke globální recesi. Je těžké dopady předpovídat, ale můžeme se podívat na zkušenosti a dostupná data z předchozích let, včetně těch z krize po roce 2008. Jak situace rozdílně dopadá na ženy a muže na trhu práce? Koho se karanténní opatření dotknou nejvíce? Komu nejvíce pomohou vládní ekonomická a sociální opatření? A kdo jsou další zranitelné skupiny trhu práce? V těchto skupinách převažují ženy nad muži.*

Zkušenosti z roku 2008

Víme, že ekonomická krize v roce 2008 v obecné rovině prohloubila již existující nerovnosti včetně těch genderových. Konkrétně v České republice sice nedošlo k výraznému a dlouhodobému nárůstu nezaměstnanosti, ale změnila se forma zaměstnávání – především narostl podíl tzv. prekérní práce, tedy té, která neposkytuje pracovníkům základní jistoty – a dopady této změny pozorujeme na trhu práce dodnes. Mezi zaměstnanci výrazně narostl podíl smluv na dobu určitou, zkrácené úvazky, případně zaměstnávání formou švarcsystému. Mnoho lidí bylo také nuceno stát se nedobrovolně OSVČ kvůli nedostatku stálých pracovních míst. Opatření, která jsou proti pandemii nyní zaváděna a jež v současnosti transformují ekonomiku po celém světě, pravděpodobně budou mít na trh práce podobně rychlé dopady i v podobě nezaměstnanosti. Ovzduší nejistoty z budoucnosti také zasáhne zaměstnavatele a následně i zaměstnané dalším zvýšením podílu nejistých a dočasných pracovních úvazků, případně práce ve švarcsystému.

„Ekonomové často upozorňují na to, že v dobách ekonomických krizí ztrácejí zaměstnání hlavně muži, protože je postižena průmyslová výroba, stavebnictví a další obory s tradiční převahou mužů. Pokud si ale chceme vzít poučení z předchozí ekonomické krize, tak je to především to, že extrémně důležitá je reakce vlád na tyto ztráty – ta nakonec rozhoduje, jaké skupiny obyvatel důsledky krize pocítí nejvíce. Typicky je zachraňován automobilový průmysl. Úspěšná opatření se na druhou stranu dotknou třeba mezd ve státní správě, kde pracuje více žen, a na ženy také více dopadnou škrty či zmrazení sociálních dávek, protože jsou častěji na rodičovské, doma s dětmi. Takže v důsledku je dopad krize na ženy větší,“ vysvětluje Alena Křížková, vedoucí oddělení Gender a sociologie Sociologického ústavu AV ČR.

Současná vládní opatření a jejich dopady

V současné situaci se vláda zavedením karantény zaměřuje především na nejvíce zdravotně ohrožené skupiny (i když je otázka, jak moc se to daří například v domovech seniorů) a udržení zaměstnanosti. **Tato opatření ovšem pokrývají primárně lidi pracující na hlavní poměr, výrazně menší je ochrana malých živnostníků a živnostnic, z podpory zcela vypadávají lidé pracující**

na méně stabilních pozicích (pracující na dohody a agenturně zaměstnaní). Na těchto pozicích přitom častěji pracují lidi, kteří vzhledem k dlouhodobě nízkým a nejistým příjmům často nemají vytvořen potřebný finanční polštář. I krátkodobý výpadek nebo pokles příjmu je může uvrhnout do situace, kdy nebudou schopni pokrýt základní náklady. Zejména rizikové jsou náklady na bydlení. V případě absence (nebo pozdního náběhu) jiné podpory výrazně roste riziko zadlužení/pádu do pastí dluhů, v horším případě ztráta bydlení – jehož stabilita je navíc klíčová pro řešení současné situace. Řada výzkumů také ukazuje na negativní dopady stresu spojeného se ztrátou příjmu na psychické i fyzické zdraví, tedy i na odolnost vůči nemocem. Nemožnost rychle vykrýt dočasný propad příjmu tak může vytvářet vysoké akutní i dlouhodobé (individuální i celospolečenské) náklady.

Nejde přitom jen o riziko spojené se ztrátou zaměstnání. **Dle údajů České správy sociálního zabezpečení během března výrazně vzrostl počet osob využívajících ošetřovné, a to o celých 333,5¹ tisíc. Je pravděpodobné, že většinu z tohoto počtu tvoří ženy.** Ošetřovné pokrývá 60 % denního vyměřovacího základu, výrazně se tedy snižuje příjem domácnosti – opatření, které míří na rodiny zasažené karanténou, tak může znamenat velmi významnou ztrátu příjmu pro rodiny s malými dětmi a matky samoživitelky, které se musí na ošetřovné spolehnout a zároveň patří mezi nízkopříjmové skupiny obyvatel.

Podstatný rozdíl v dopadech na trh práce z hlediska genderové rovnosti mezi krizí v roce 2008 a dneškem spočívá v tom, že nyní se uzavírají provozovny osobních služeb, restaurace, hotely – tedy místa, kde pracují převážně ženy. **Například mezi průvodci a průvodkyněmi v cestovním ruchu, tedy extrémně postiženém odvětví, je 80 % žen, mezi recepčními v hotelích a dalších rekreačních zařízeních je 83 % žen a jejich průměrné mzdy tvoří pouze 81 % průměrných mezd mužů, kteří tuto práci vykonávají. Ženy tvoří naprostou většinu osob pracujících v oborech kadeřnictví a kosmetika a 89 % žen pracuje v oblasti odborné rehabilitační péče (ČSÚ 2019).**

Do situace se promítá také to, že ženy mnohem častěji zůstaly doma s dětmi po uzavření škol a školek. Pokud jsou zaměstnané, snižují se jejich příjmy minimálně o 40 %, pokud pracovaly jako OSVČ či ve švarcsystému, může to pro ně znamenat kompletní výpadek příjmů. Je pravděpodobné, že návrat na trh práce pro ně bude velmi náročný – projeví se ztráta klientely, vypovězení nájmu či zadlužení. Nejvíce se situace dotkne matek samoživitelek.

1. Situace zaměstnanců a zaměstnankyň

Situace zaměstnanců a zaměstnankyň může být jednodušší, protože na ně se především soustřeďuje ochrana českého sociálněprávního systému. **Ovšem podle dat EU-SILC 2018 nemělo 15 % všech zaměstnaných žen a 10 % mužů „standardní“ formu zaměstnání (na plný úvazek a smlouvu na dobu neurčitou).** V „nestandardních“ úvazcích častěji pracují mladší lidé (ženy pod 39 let, muži pod 30 let). U žen je to ovlivněno věkem dítěte (20 % zaměstnaných matek dětí mladších

¹ Zdroj: www.mpsv.cz/documents/20142/1443715/Statistika_eN_karanteny_30_3_2020_v2.pdf/

9 let je zaměstnáno „nestandardně“). Tyto ženy nyní s velkou pravděpodobností zůstaly doma, aby pečovaly o děti, a o to hůře se jim bude vracet do práce v situaci ekonomické recese.

2. Situace OSVČ

Mezi OSVČ je výraznější podíl mužů (16,7 % mužů jako OSVČ – hlavní činnost oproti 7,7 % žen, podle EU-SILC 2018). Muži převažují v pozicích řemeslníků a pracovníků na stavbách, ženy v oblasti osobních služeb. Sem patří výše zmíněné osobní služby spojené s cestováním, provozem stravovacích a ubytovacích zařízení, pohostinstvím, kadeřnictvím a kosmetikou, tedy činnosti, které se ze dne na den zastavily. **Ženy OSVČ tedy spíše než muži náhle rozhodnutím vlády přišly o příjem; muži i ženy pak pocítí dlouhodobé dopady ekonomické recese.**

Na OSVČ nyní také významně doléhá akutní potřeba digitalizace a vzniká tedy nerovnost mezi těmi, kteří vykonávají typ práce, který lze dělat online, a mají klientelu, která je schopná online služby přijímat. Opět ti, kteří již nyní byli znevýhodněni (nedostatkem finančních rezerv, technického vybavení), se tak ocitnou v ještě složitější pozici (a část jejich klientely se přesune k „digitalizovaným“ službám). Problém ale představuje i fakt, že v široké škále služeb (například jóga, fitness, výuka jazyků...) si lidé připláceli právě za možnost osobního kontaktu a že online obsah je již nyní dostupný zdarma.

Aktuálně projednávaná vládní opatření (tzv. dvacetpětka) se nevztahují na podnikající, kteří již přerušili podnikání, aby nemuseli platit odvody, případně dosáhli na podporu v rámci dávkového systému.² **V případě matek samoživitelek bylo rozhodnutí přerušit podnikání často jedinou možnou strategií přežití a v důsledku tak mohou doplácet na neustále se měnící pravidla a nejasné informace ze strany státu.**

Další ohroženou skupinou jsou pak podnikající v důchodovém a předdůchodovém věku, jejichž podnikání je založeno na osobním kontaktu – patří do rizikové skupiny z hlediska možné nákazy COVID-19 a právě tato skupina často nemá dostatečné sociální ani ekonomické zdroje na to přenést své služby do online prostředí.

Pro podnikající migrantky a migranty nabývá ohrožení existenční podoby, jelikož jejich pobytový status je prodlužován na základě doložení příjmů, které je nyní omezené nebo nemožné. V tomto kontextu může ohrožení dopadat na celé migrantské rodiny.³

OSVČ zároveň mají omezený přístup k dávkám nemocenského pojištění, do kterých patří i ošetřovné. Podle dostupných statistik z roku 2018 (ČSÚ) byl počet nemocensky pojištěných osob v České republice necelých 5 milionů, z toho pouze 91 tisíc byly OSVČ. Podnikající a OSVČ (zejména ženy jakožto primární pečovatelky) **neměli až do 31. 3. nárok na ošetřovné. Obdobu ošetřovného je jim nově umožněno čerpat formou dotace ve chvíli, kdy mají pečující závazky**

² Další informace: www.centrumspot.cz/jake-davky-mohou-čerpat-osvc-a-nejen-oni-v-pripade-poklesu-prijimu/

³ Situaci migrantek na současném trhu práce v ČR se bude věnovat samostatná tisková zpráva.

vůči dětem a dalším blízkým osobám. Vzhledem k tomu, že se na péči podílí primárně ženy, má toto opatření pozitivní vliv na ekonomickou situaci žen podnikatelek. Na druhou stranu toto opatření vstoupilo v platnost až po týdnech od uzavření mnoha provozoven a obchodů, kdy byly OSVČ bez jakékoliv kompenzace příjmu, vyjma dávek hmotné nouze. Tam ale dochází ke zpětnému testování nároku nikoli na základě aktuální situace, ale příjmů za uplynulé tři měsíce. Tuto situaci nově, od začátku dubna, řeší speciální dávka ministerstva financí, není ale jasné, zda ji bude možné uplatňovat i zpětně, od začátku karanténních opatření.

3. Dopady z hlediska vykonávané profese

Pokud bychom se na situaci podívali z hlediska profesí „v první linii“ boje s koronavirem, kde se ocitají jak některé převážně ženské (zdravotní a sociální služby, prodej potravin, léků a drogerie), tak některé převážně mužské (policisté, hasiči, řidiči), profese s výraznou převahou žen jsou poznamenány nerovností v odměňování:

- Mezi lékaři specialisty je 51 % žen, ale jejich průměrné mzdy dosahují pouze 78 % průměrné mzdy mužů.
- Mezi praktickými lékaři je 69 % žen, ale jejich průměrné mzdy dosahují pouze 75 % průměrných mezd praktických lékařů.
- Ženy tvoří 98 % všeobecných zdravotních sester a jejich mzdy dosahují průměrně pouze 85 % mzdy mužů, kterých jsou v této profesi pouhá 2 % (průměrná mzda 31 711 Kč).
- Ženy také tvoří 98 % pracujících v ošetrovatelství a sociálních službách v oblasti pobytové i domácí péče (průměrná mzda 27 107 Kč).
- Ženy tvoří 63 % všech zaměstnaných ve službách a prodeji a jejich mzdy dosahují průměrně 88 % mzdy mužů.
- Mezi prodavači v prodejnách (průměrná mzda 22 188 Kč) je 78 % žen, přičemž jejich mzdy průměrně dosahují 83 % průměrných mezd mužů.
- Zároveň ženy tvoří 14 % zaměstnanců policie (průměrná mzda 38 216 Kč), kde dosahují 88 % průměrné mzdy mužů, a pouze 5 % hasičů (průměrná mzda 42 669 Kč) a 6 % řidičů autobusů, trolejbusů a tramvají (průměrná mzda 32 982 Kč), přičemž průměrné mzdy žen a mužů jsou v těchto zaměstnáních vyrovnané (ČSÚ 2019).

Povede současná situace k uznání hodnoty těchto profesí, jako jsou zdravotní sestry, jejichž práce pro společnost je dlouhodobě podhodnocená, včetně odpovídajícího finančního ohodnocení?

4. Předpokládaný růst nezaměstnanosti a jeho dopady

V důsledku krize v roce 2008 zaznamenaly úřady práce také dopady na uchazečky a uchazeče o práci – mezi muži byl registrován zvýšený zájem o „ženskou profese“ (např. úklid). Ženy tak byly v některých případech v podstatě vytlačeny z trhu práce a následně na ně dopadly škrt v sociálních dávkách.

Lze předpokládat, že nezaměstnanost bude nyní růst jak mezi OSVČ, tak mezi zaměstnanými. Program Antivirus, který spustilo MPSV, poskytuje náhradu až 80 % platu zaměstnaných, ale lze očekávat, že až skončí karanténa, nastane významný ekonomický útlum a lidé tak jako tak o práci přijdou. Program zároveň nemůže nijak ochránit velký počet lidí ve švarcsystému, kteří o práci přicházejí už nyní. Často se jedná o obory, kde jsou zaměstnány především ženy, jak již bylo zmíněno výše. Zároveň zatím nedošlo k úpravě parametrů pro podporu v nezaměstnanosti, kterou je nyní možné čerpat pouze po dobu pěti měsíců a maximálně do výše poloviny mzdy – nicméně šance najít si zaměstnání například pro lidi, kterým podpora nyní skončí, je v podstatě nulová. Bylo by žádoucí, aby systém podpory v nezaměstnanosti na současné krizové podmínky flexibilně zareagoval, jinak je nutné očekávat negativní dopad opět na skupiny nejvíce ohrožené chudobou a ztrátou zaměstnání, tedy matky samoživitelky a lidi v předdůchodovém věku nebo naopak těsně po ukončení školy, kteří jsou nejvíce ohroženi propuštěním.

Na lidi pracující na DPP, DPČ či jiné typy krátkodobých a nestabilních smluv se nevztahuje téměř žádná pracovněprávní ochrana a mohou být propuštěni velmi snadno. **Právě tyto smlouvy jsou typické pro matky malých dětí, které se snaží o postupný návrat k plnohodnotné výdělečné činnosti nebo volí tyto formy zaměstnání v době zvýšeného zatížení péčí.** I na ně by se měla zaměřit podpora státu minimálně ve stejném rozsahu jako u OSVČ.

5. Nové formy práce během krize a jejich dopady

Podle výzkumu, který si zadala společnost Sazka a který provedla firma Instant Research ve dnech 16.–19. března na vzorku 1090 respondentů a respondentek ve věku 18–60 let, pracovala v polovině března z domova třetina všech zaměstnaných, před počátkem krize to přitom byly pouze 5,2 %. Lze očekávat, že s prodlužováním nouzového stavu bude pracujících z domova přibývat. Možnost práce z domova sice je pro mnohé řešením, jak zůstat v současné době vůbec zaměstnán, ale pro rodiče může představovat značný problém – péče o rodinu, která je v drtivé většině českých rodin stále vykonávána ženami, se znásobuje s nutností každodenního vaření, domácí výuky atd.

Současná opatření pravděpodobně povedou i z dlouhodobé perspektivy k většímu tlaku na zavádění flexibilních forem práce – především zmíněné práce z domova a práce na dálku. Flexibilita však má svá úskalí, zejména v podobě prekarizace pracovní síly – v ČR má flexibilita často podobu právě nejistých smluv na dobu určitou, DPP, DPČ, nebo dokonce švarcsystému.

Protože mnozí z nás jsou nyní uzavřeni ve svých domácnostech, měli bychom si uvědomit, že naše životy do značné míry závisí na využívání nízko placené, podhodnocené a prekérní práce doručovatelů a doručovatelek zásilek online obchodů i prodavaček a prodavačů potravin. Přitom zisky těchto obchodů se současnou krizí rostou a to by se mělo promítnout do zlepšení pracovních podmínek.

Prekarita práce se projevuje zejména nedostatečnou ochranou práv a pracovního místa jako takového, nízkou mírou sociální ochrany (např. v případě ošetřování člena rodiny se nyní zavádí

ošetřovné pro OSVČ, ale stále chybí pro DPČ a DPP smlouvy), nízkými a nejistými výdělky a špatnými pracovními podmínkami, např. v podobě nepravidelných směn a nedostatečné kontroly nad jejich plánováním. Příkladem je třeba nárok na snížení pracovního úvazku pro matky dětí do 15 let, který by jistě mnoho matek v současnosti po uzavření škol a školek uvítalo. Nicméně v ČR neexistuje nárok na návrat ze zkráceného úvazku zpět na plný úvazek, rozhodnutí pak zcela záleží na zaměstnavateli.

Současná situace může na druhou stranu přispět k větší dostupnosti flexibilních forem zaměstnání, zvláště práce na dálku, často zmiňované práce z domova (home-office) a digitalizace práce. To, že firmy a organizace jsou v současné době tlačeny k zajištění odpovídajícího technického vybavení a zavedení interních politik, které budou umožňovat flexibilnější formy práce, včetně častější práce z domova, by mohlo do budoucna ulehčit kombinování péče a práce, a tak mít pozitivní dopad na situaci zaměstnaných žen, které kombinování práce a péče řeší častěji než muži.

Kontakt

Mgr. Marie Heřmanová, Ph.D., tel.: 603 206 655, e-mail: marie.hermanova@soc.cas.cz.

